

ÁTLÓK (6.)

JUHÁSZ ERZSÉBET

Hiszen emlékezünk még önmagunkra – bizonygatta valaha Flóra néni, mint aki egy szál magában akar szembeszegülni egyre szaporább emlékezetkihagyásaink óhatatlan önpusztításba sodró árával. S már a neve miatt is, amely oly szokatlan volt fülünknek s oly áhítatot ébresztő, mindaz, amiről beszélt, különös varázst kapott. Flóra néni egymagában éldegélt tágas, múlt századi szobájában. Itt olvasgatott, rádiózott, teázgatott és rakosgatott réges-régi bútorok és emléktárgyak, régi fényképek, elévült elismervények, rég halott emberek gondosan megőrzött levelei között, amelyek, ki tudja, a sors mely szeszélye folytán keveredtek birtokába, mert nemcsak azok haltak meg réges-rég, akik írták ezeket a leveleket, hanem a címzettek is. Flóra néni mindenkinek rokona volt kisvárosunkban, de hogy vérség szerinti rokonság valójában kihez is fűzte ténylegesen, azt senki sem tudta volna megmondani. Úgy tűnt, már a múlt században is nagyon öreg lehetett, vagy jobban mondva ő mindig, mióta a világ világ, megvolt. Valahogy épp így, hogy nem élt vagy a világon volt, hanem *megvolt*. Akár egy még bimbójában elszáradt, szirmahullatlan, szénfekete rózsza.

Hiszen emlékezünk még önmagunkra, még egy ilyen eldugott kis zugában is a világnak, amelyről már a jó isten is rég megfeledkezett. Flóra néni mindent tudni látszott a mi emlékeinkről, de soha egyetlen szóval sem *emlékezett* önmagára. Talán ezért volt oly elhíhető, ahogy úgy egy szál magában, mindanyiunk helyett kijelentette: hiszen emlékezünk még önmagunkra. Olyan volt, mint egy eleven regény. Egyetlen, ezeroldalas regényünk, amelyet bárhol kinyithatunk és beleolvashatunk, s amelyet nem is lehetne elejétől a vége felé haladva olvasni, mert soha véget nem érhet, amíg *még emlékezünk önmagunkra*.

Ennek az eleven regénynek egyik epizódja kisvárosunk művelődési intézményeinek két emlékezetes alakját járja körül. Az egyik a történelmi jelentőségű Nagy Sándor nevet viselte, és a MOZGÓKÉPSZÍNHÁZ tulaj-

donosa volt, míg a másikat Hajvert Mihálynak hívták és a helyi VÁROSI SZÍNHÁZ-nak volt az igazgatója, és saját bevallása szerint egyúttal főrendezője is, noha más rendezőkkel nem is rendelkezett a társulat. Nagy Sándor, kinyomozhatatlan okokból kifolyólag, Tas vezér egyenes leszarmazottjának tekintette magát, oly erős meggyőződéssel, hogy ezt még holtában sem volt hajlandó átadni a felejtés feltartóztathatlan áradatának. A végakarátát teljesítő ismeretlenek bele is vésték díszes síremlékébe. Múlt időkben oly szívesen kalandozó képzeletünk kivételes egyéniségnek vélte ezt a kisvárosunkbéli Nagy Sándort. Daliásnak képzeltük, hatalmas bajszerű, szikrázó tekintetű katonaebernek, aki minden bizonnal ott jeleskedett a piavéi csatában is, soha meg nem bocsátva a történelemnek mint neki mindvégig személyes ellenfelének a csata csúfos bukását s a Piave véres sodrában elúszott bal lábát. Mert Nagy Sándornak a fél lába fából volt, s ha szikár tartással és megvető tekintettel végigment az utcán, a bal lábcsontjára valamely szíjjakkal rászerezelt falába oly kísértetiesen nyikorgott, hogy még a veszett kutyák is elmenekültek volna előle. Mindez persze semmiképp sem bizonyítható elképzelés, mert hogy mennyi útvesztőt rejteget a múlt idők történéseinek kinyomozási kísérlete, azt tulajdon jelen időnk történéseinek kiderítésében sokkal bővebben megtapasztalhatjuk. Talán azért va az, hogy szívesebben foglalatoskodunk a múlt idők bizonytalanságának homályába vesző eseményeivel, mert azok minősülhetnek ugyan merő fikcióknak, a jelen történéseinek *kitalálása* viszont csak azt tudatosíthatja bennünk, hogy folyton-folyvást becsapnak bennünket. Az is meglehet azonban, hogy a távolba visszanezve jobban kirajzolódik ugyanaz.

Flóra néni „kollektív emlékezete” szerint Nagy Sándor legádázabb ellensége Hajvert Mihály volt, ahogy ez két olyan egymással rivalizáló „cég” igazgatójáról, mint a mozi meg a színház, eleve föltételezhető is. Meggyőződése volt, hogy nagyon csélcsap, szélhámos ember ez a Hajvert. Nagyarányúan csal és hazudik minden egyes vállalkozása során, színházigazgatósága idején éppúgy, mint előtte és utána. Flóra néni szerint a csalóknak mindig is két fajtája létezett, a magányosoké, akik végül is a börtönrácsok mögött vagy az akasztófán végzik, míg a másik fajtába azok tartoznak, akik képesek tisztelőket, bámulókat, de főleg alattvalókat csoportosítani maguk köré. Szerencse vagy szervezőkészség kérdése az ilyesmi.

Hajvert Mihály nemcsak színházát igazgatta, de a kisváros minden más művelődési megnyilvánulásában is jeles szerepet játszott. A művelt, világlátott ember szerepében tetszelgett leplezetlen nagyképűséggel, így aztán enyhén szólva is szerény műveltséggel bíró környezetünket sikerült is elámítania, hisz ki is mert volna kételkedni szavahihetőségében, különösen ha azt is beleszámítjuk, hogy latin szólásokkal tűzdelte tele beszédét, igaz, mindössze néhány ilyen szerepelt a repertoárján, na de akkor is. Mindezt a

legvilágosabban alighanem Nagy Sándor látta, de ő alig néhány emberrel tartott fenn közelebbi kapcsolatot, s messze elkerülte például a helyi iparosdalárda táncmulatsággal egybekötött fellépését vagy a nőegylet verses teadélutánját, hogy a színházi előadásokra vonatkozó föltevéseire szót se vesztegessünk már. Flóra néni azonban jól emlékezett ezekre a színházi előadásokra, illetőleg nem is rájuk, hanem a Patócs-féle KÁVÉHÁZ ideiglenesen színházteremmé átalakított nagytermének mindent átható olajospadló-szagára, az egybegyűlt közönség csöndjére, Hajvert Mihályra, amint az előadást *bekonferálja*, s a kuncogásra ingerlő fényekre, amelyek eközben ott játszadoztak tökkopasz fején. Fülíg erő mosolyára, ahogy az előadás végén fellép a színpadra, s megtapsolja a színészek *ragyogó* teljesítményét, s természetesen mindenekfelett önnomágát mint a *darab* főrendezőjét. Emlékezett a három legjelesebb primadonnára is: Lovass Jucira, Pintár Micire és Kerekes Etára, akiket minden egyes *darabban* kisebb vagy nagyobb arányban szerephez kellett juttatni, mert különben *kikaparták volna egymás szemét*. Flóra néni nem volt biztos benne, hogy Hajvert Mihályt mindössze a színházi előadások *művészi* sikere ösztönzi e méltányosságra. Nem állítja, hogy hallotta volna valakitől is, de állandóan az volt az érzése, hogy amikor például Lovass Juci művésznő játszotta a női főszerepet, s Pintár Mici és Kerekes Eta óhatatlanul a háttérbe szorult, akkor ez utóbbi kettőt testi bájaik sűrű fölelmegetésével, sőt azoknak saját testi megtapasztalásával igyekezett kárpótolni. Egy nő elvégre mindenekfelett nő, még ha művésznő is! És így vándorolhattak a szerepek a három művésznő között oda-vissza. Flóra néni szerint azonban nincs a világon olyan ember, aki felett csak gúnyolódni lehetne, persze, föltétlenül tisztelni sem lehet senkit, de ez most nem ide tartozik. El-eltűnődött azon is, hogy egy ilyen minden lében kanál ember, egy ilyen örökös főrendező, amikor épp nem *rendez* valamit, hanem, mondjuk, felébred hajnali fél háromkor, és sehogy se hogy újra el bírna aludni, csak forgolódik, forgolódik álmatlanul, vajon nem borzad-e össze egész valója, amint a saját jejes tekintetének színe előtt végigméri önmagát, részletezhetetlen, ám annál hátborzongatóbb tisztánlátással mindazt, ahogyan ő maga történik kívül és belül ezen a világon. Hiszen ezt a legeslegjobban mindenki csak önmagára vonatkozólag tudhatja. Vajon nem borzad-e el olykor ez a Hajvert is azon, hogy minden csillogása-villogása, csapodársága, cinizmusa, szívtiprósága, az *alkalomnak* mindig megfelelő *beintése* vagy *bólogatása*, egyszóval általános ügybuzgalma ellenére sem más ő, mint egy madzagon rángatott pojáca, egy fűrészporról kitömött paprikajancsi valami vidéki kis bolhapiacon.

Hiszen emlékezünk még önmagunkra. Ám nincs kizárva, hogy ez az igény annál hevesebb, minél inkább eltolódik az önmegvalósításra is némi esélyt adó emberi élet az egyre végérvényesebb feltételes módba. Nagy

Sándorban az idők során egyre mélyebb gyökeret vert ez a felismerés. A világháború befejezése után, noha erre semmiféle realitás nem biztatta, mégis átmenetinek tekintette a vereséget. Pedig amilyen csúfosan megcsonkították a csatatéren, akár főbe is lőhette volna magát még ott a helyszínen. Ő ellenben még fél lábon is haza kívánt térni, vajmi keveset gondolva arra, hogy ahova hazatér, nem ugyanaz, mint ahonnan eltávozott. Nincs kizárva, hogy ez a rázúduló otthontalanságérzet, az, hogy sehol sem találja többé a helyét, noha épp a helyén van, hogy ez vitte rá a mozialapítás akkorigiban s kiváltképp errefelé szenzációszámba menő vállalkozására. Világlátott és olvasott ember lévén talán abban a hitben ringatta magát, hogy a *mozgó kép* képes lesz az ő életét, sorsát is valamiképp *kimozdítani* kátyúbaragadságából. Csak beül a moziterembe, és máris a világ legelevenebb közepében találja magát. Világvárosok és világsztárok, és szól a zene, és gyönyörű nőket látni. De nem, ezzel nem áltathatja magát, nem is ez az, amire vágyik, csak egy kis szünetre, amikor megfeledkezhet önmagáról. Két idős nagynénjével lakott egy házban, akik nagy gonddal és szeretettel mostak, főztek és takarítottak rá, egymással versengve keresték mindenben a kedvét. Ők is nevelték fel (s majd jóval később ők is fogják eltemetni, szegények). Örök életében a kisfiuknak tekintették. Talán ez a dupla anyáskodás tette, hogy serdülőkorától kezdődően Nagy Sándor egyre mogorvább lett. Amikor férfivá érlelődött, ez a mogorvaság már nem durvaság, hanem feltörhetetlen zárkózottság, egyre végérvényesebb elszótlanodás formájában mutatkozott meg. Sohasem emelte fel a hangját, amikor kihozta valami a sodrából, nemcsak nagynénjeivel, de másokkal szemben is mindig kifogástalanul viselkedett, csak épp mintha a másokra való odafigyelés készsége hiányzott volna teljességgel belőle. Nagynénjei is megtanulták az idők során, hogy szeretetük legspontánabb megnyilatkozását is magukba fojtásák, hisz pontosan érezték, mennyire feszélyezné ez őt. Csöndben, elfojtódottan szenvedtek, s ez az elfojtódás annyira megülte lassacskán a lelküket, hogy már egymással sem vitakoztak, veszekedtek. Olyanokká váltak, mintha egymás tükörképei lennének, de nem tudni, mikor melyikük a másiké, így mintha két tükörkép csupán. Nem csoda, hogy utolsó reményük az maradt, hogy unokaöccsük (mint mindenki más) egy szép napon megnősül majd, benépesül a ház gyerekekkel, és az ő serénykedésük új, talán befogadókészebb alanyokra talál. Látniuk kellett azonban azt is, hogy ez az eshetőség a lehetetlenséggel határos. Nagy Sándor a riadalom és zavar leghalványabb jelét sem mutatta ugyan, mégis konok következetességgel kerülte a lányokat. Illetőleg talán még csak nem is kerülte, hisz ha valamelyik ismerős lány meglátogatta a nagynéniket, ő kifogástalanul udvarias volt, illendően el is társalgott az illető fiatal hölgygel, csak épp hogy soha rá sem nézett egyikükre sem, mintha akár egyetlen odapillantás is azzal a félreértés-

sel járna, hogy benne érdeklődés támadt irántuk. Ebből a *gyerekből* mintha hiányozna a lélek, állapították meg nehéz szívvel a *tükörképek*. A család-alapítás reménye a háború után végképp összeomlott, unokaöccsük nyomorékká válása pedig újult erővel szította fel az anyai szeretetet szívükben, sőt a szorongást is, minthogy tapasztalniuk kellett azt is, hogy a *gyerek* időről időre, bizony, alaposan a pohár fenekére néz.

A Nagy Sándor mozija iránti érdeklődés óriási volt. A pénztár előtti tolongás szinte sohasem szünetelt. A tulajdonost ez alaposan meghökkentette. Rengeteg ügyintézőnivalója lett a mozi beindítása körül, de mintha csak akkor eszmélt volna rá, hogy mi is valójában egy mozi, amikor az üzemelni kezdett. Az emberekre, a tömegre egyszerűen nem számított, mintha azt képzelte volna, hogy magamagának csinálja az egészet. Egyszeriben rendkívül nagy népszerűsége tett szert a kisvárosban, s alig tudta magát kivonni a különböző elkerülhetetlennek látszó kapcsolatteremtődések köréből. Sokszor észre sem vették az ő hűvös modorának távolságra intését, annyira nyüzsögtek körülötte. Érezte, hogy szemükben ő a városiasodás szellemének megteremtője. Pedig az egész mérhetetlenül távol állt tőle. Természetesen Hajvert Mihály is itt termett egyszeriben, s úgy tárgyalt vele, mint szakma- vagy legalábbis rokon szakmabelivel szokás. Nagy Sándor Hajvert Mihály közeledésétől undorodott a legjobban. Valósággal iszonyodott tőle, de mivel se a hangját felemelni nem tudta, sem pedig cinikus nem tudott lenni (Hajvert Mihállyal szöges ellentétben), kamaszosan durva egyértelműséggel vágta a szemébe egy szép napon rá vonatkozó, lesújtó véleményét. Hogy ízléstelen és okvetetlenkedő, ezenkívül csak a hamis értékeket affirmálja, gátlástalan hazudozó, köpönyegforgató és törtető karrierista. Mindez Flóra néni szerint egyáltalán nem volt túlzás Nagy Sándor részéről, mert Hajvert Mihály színházpolitikája valóban mindig gyanús volt e vádak értelmében. Hajvert valóban mindig valaki kedvéért játszatta társulatát, annak szája íze szerint, aki, megítélése szerint, a leginkább elő fogja segíteni az ő *főrendezői* sikereinek mind magasabb körökben való elismerését, de ugyanakkor mindig azt a látszott igyekezett kelteni, mint aki a „közönség”, a „nép” érdekeit képviseli, tűzön-vízen át egy mártír megszállottságával küzdve értük. Holott hát tűzön-vízen át küzdeni egyedül csak önmagáért tudott. Hajvert Mihály cinikus ember volt, nagy hangon, illetőleg teljes nyíltsággal és egyértelműséggel csak álligazságokat tudott kimondani, Nagy Sándor őszinte szókimondása mérhetetlenül meghökkentette, majd életre szóló haragra gerjesztette, minthogy isten őrizetét kérte mindig is egy ilyen ember „barátságával” szemben.

A mozi érdekes ugyan, de csak mozi, ha vége van az előadásnak, mi más tehet, szép csendesén hazamegy az ember. A színház azonban varázslatosan eleven valami. Az előadás után a színészek lelépnek a színpadról, az

utána következő táncmulatságon közelről meg lehet nézni őket, nem illanak el, mint holmi vászonról, a sötét semmibe. Egyszer a színházban élet van, a mozi viszont mégiscsak valami egészen furcsa, átmeneti és megfoghatatlan dolog. Mindenkinél jobban tisztában volt mindezzel maga Nagy Sándor. Igyekezett igényességgel kárpótolni a műfajból eredő illékonyságot, hiába. Ami ennyire átmeneti, az hajszálnyival ha több a semminél. Sokszor napokig ki sem lépett szobájából. Minden mozog, a kép, a föld, a levelek a fán, csak ő marad ugyanott, ugyanúgy, immár végképp kimozdíthatatlanul. Egy pillantban a zöld lámpaernyő alatt elköltött családi vacsora közben világosan érezte, két tükörkép között tükörképpé merevedett ő maga is. És senki sehol soha.

Végül is hogy mikor pillantotta meg Nagy Sándor először Énekes Krisztina könnyed, sugaras alakját, s eredt a nyomába – az időbelileg meghatározhatatlan. Csak annyi ebben az időbeli elem, hogy az idők során Énekes Krisztina alakja lett saját legelevenebb emlékezetévé, Énekes Krisztina lett az, aki örökösen emlékeztette arra, aki *lehetett volna*. Mintha révület, illumináció lett volna az egész, egyszeriben kirúgta maga alól a falábat, e nyirkorgó mankót, amellyel mintha csak saját élettelen merevségét támogatta volna mindeddig, s futni kezdett, *futott, mintha szárnyai nőttek volna*, keresztül-kasul az éjszakai kisvároson. Zegzugos kis utcákon át űzte Énekes Krisztina könnyed, sugaras alakját, miközben olykor a lány került mögé, űzötté változtatva őt, s űzővé magamagát. Világosan érzékelte olykor azt is, hogy ámokfutás ez az egész. És sehol senki soha.

Mintha révület, illumináció lett volna ez az egész, *eleve emlék* csupán, de történetet tegnap éppúgy, mint évekkkel előbb. Ugyanaz a fölszámolhatatlan távolság itt is, mint a mozivászonra vetülő világ között és öközötté, mint közötte és a gramofon tűje alól, a tölcsér mélyéből kiperdülő zenei hangok között. Lassú, gyöngéd ölekezéseik deleje, tűzkútként hevülő ölük s az ájult pillák alatt lüktető, remegő vágy, mindez történetet tegnap éppúgy, mint évekkkel előbb. *Rózsa, te tiszta ellentmondás, gyönyörűség, annyi temérdek pilla alatt senki sem alszik* – susogta lénye legmélyen valami kimondhatatlan elevenség, valami, ami a legváratlanabb pillanatban szárnyra kap bennünket, széleseben emelkedik velünk, s aztán a magasból a legsötétebb mélységbe zúdit, amit soha, míg élünk, meg nem érthetünk, hogy mivégből, de ami miatt ez az egész kinkeserves, gyarló és közönséges valami, amiben örökösen benne vagyunk, egyszeriben átváltozik, minden sötétsége ellenére is ragyogni kezd, mint *a szerenádnál is szüzibb kemény hó*. Lassan temess, méltósággal és gazdagon, teremtő temetőm, szép emlékezet.